

เปรียบเทียบการดำรงรักษาเอกราชของประเทศไทยโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ของพม่าโดยพระเจ้ามินดง และของญวนโดยจักรพรรดิท็อดก๊ก

นางสาวสุวรรณา สัจจวีรวรรณ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

แผนกวิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2519

008394

i 18090345

A COMPARISON OF KING MONGKUT OF SIAM WITH KING MINDON
OF BURMA AND THE EMPEROR TU DUC OF ANNAM IN THE
MAINTENANCE OF THEIR NATIONAL INDEPENDENCE

Miss Suwanna Sadjawerawan

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts

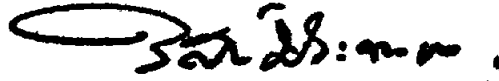
Department of History

Graduate School

Chulalongkorn University

1976

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิตศึกษา

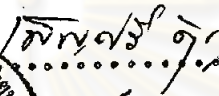

.....
(ศาสตราจารย์ ดร. วิศิษฐ์ ประจวบเหมาะ)

คณบดี

คณะกรรมการทรวจวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญศรี คุ้ม)

(ศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์)

(รองศาสตราจารย์ธิดิมา พิทักษ์ไพโรจน์)

อาจารย์ผู้ควบคุมการวิจัย : ศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์เรื่อง

เปรียบเทียบการดำรงรักษาเอกราชของประเทศไทยโดย
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของพม่าโดยพระ
เจ้ามินทง และของญวนโดยจักรพรรดิท็อดก๊ก

โดย

นางสาวสุวรรณา สัจจวีรวรรณ

แผนกวิชา

ประวัติศาสตร์

หัวข้อวิทยานิพนธ์

เปรียบเทียบการดำรงรักษาเอกราชของประเทศไทย
โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของพม่า
โดยพระเจ้ามินทง และของญวนโดยจักรพรรดิคือตีก

ชื่อ

นางสาวสุวรรณา สัจจวีรวรรณ แผนกวิชา ประวัติศาสตร์

ปีการศึกษา

2519

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเป็นเชิงเปรียบเทียบการรักษาเอกราชของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้ามินทง และจักรพรรดิคือตีก ในขณะที่ดินแดนในคาบสมุทรอินโดจีน เป็นจุดที่ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสแข่งขันกันขยายอำนาจเขาคงครอบครอง การวิจัยได้ชี้ถึงบทบาทของประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสในการขยายอิทธิพลเข้ามาในประเทศไทย พม่า และญวน เพื่อผลประโยชน์ทางการค้าและการคุ้มครองคณะสอนศาสนาชาวฝรั่งเศส ดังจะเห็นได้จากสนธิสัญญาบาวริงฉบับ พ.ศ. 2398 สนธิสัญญาระหว่างพม่ากับอังกฤษฉบับ พ.ศ. 2405 และการเจรจาขอทำสนธิสัญญากับประเทศญวนของ เคอ มงคิณยี ใน พ.ศ. 2400 ในขณะเดียวกันประเทศมหาอำนาจทั้งสองยังคงทำการสำรวจเส้นทางการค้าจากประเทศพม่าและญวนไปยังมณฑลยูนนาน ทางภาคใต้ของประเทศจีน ซึ่งคาดว่าจะจะเป็นแหล่งวัตถุดิบและตลาดการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่ง การสำรวจของประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสมีผลกระทบคือเอกราชของประเทศพม่าและญวนโดยตรง ควบเหตุที่มีเส้นทางไปสู่มณฑลยูนนาน ยิ่งผลให้ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสต้องการเขาคงครอบครองประเทศพม่าและญวนตามลำดับในเวลาต่อมา

การเปรียบเทียบบทบาทของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้ามินทง และจักรพรรดิคือตีก แบ่งออกเป็นสองระยะ ระยะแรก เป็นการพิจารณาการเตรียมพระองค์ก่อนเสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติ โดยศึกษาจากพื้นฐานการศึกษา การตระหนัก

ถึงภัยจากประเทศมหาอำนาจตะวันตก และประสบการณ์ที่ทรงได้รับก่อนเสด็จขึ้นครอง
 ราชย์ ระยะเวลาที่สอง เป็นการพิจารณาการดำเนินพระราชโบายทั้งภายในประเทศและ
 ต่างประเทศภายหลังที่ทรงเสวยราชย์แล้ว เพื่อความอยู่รอดของประเทศ อันได้แก่
 การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย การดำเนินนโยบายทางการทูต และการทำสนธิสัญญา
 กับประเทศตะวันตก ซึ่งจะแสดงถึงความสำเร็จของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัว ในการสร้างความเข้าใจอันดีกับประเทศมหาอำนาจ พระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งใคร่ครองราชสมบัติสืบต่อจากสมเด็จพระชนกนาถ ไฉนทรง
 เจริญรอยดำเนินพระบรมราชโบายต่างประเทศในทำนองเดียวกัน จึงยังผลให้ประเทศ
 ไทยรอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจ ส่วนพม่าค่อนข้างจะโชคร
 ร้ายที่ใคร่พระมหากษัตริย์คือ พระเจ้าสิริบทที่หย่อนพระปรีชาสามารถไม่เหมือนกับพระเจ้า
 มินจง ดำเนินพระราชโบายต่างประเทศผิดพลาดจนเสียบ้านเมืองแก่อังกฤษ จักร
 พุทธิคือศึกไคทำให้บ้านเมืองล่มจม และเสียเอกราชแก่ฝรั่งเศส เพราะพระราชโบาย
 ต่างประเทศของพระองค์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Thesis Title A Comparison of King Mongkut of Siam with
King Mindon of Burma and the Emperor Tuduc
of Annam in the Maintenance of their National
Independence

Name Miss Suwanna Sadjawerawan

Department History

Academic Year 1976

ABSTRACT

This thesis is aimed at studying comparatively the preservation of national independence by King Mongkut, King Mindon, and the Emperor Tuduc while the Indochinese Peninsula was the bone of contention where Great Britain and France competed each other to pursue their policies to expand their power to control it. This thesis presents the roles of Great Britain and France in spreading their influence into Thailand, Burma, and Annam for the commercial profit and the protection of French missionaries, as revealed in the Bowring Treaty of 1855, the commercial treaty of 1862 between Burma and Great Britain, and De Montigny's negotiations with Annam in 1857. In the meantime, the two Great Powers explored trade routes from Burma and Annam to the province of Yunnan in southern China, which was supposed to abound in raw materials and to form an important market. The exploration of

Great Britain and France had an impact on the independence of Burma and Annam directly which controlled the roads to the Yunnan Province. So Great Britain and France were anxious to annex Burma and Annam later.

To compare the roles of King Mongkut, King Mindon, and the Emperor Tuduc, the thesis is divided into two periods. The first one deals with the preparation of the three kings before their accession to the throne by means of a study their qualifications, their realization of the danger from the Western Powers, and their experiences. The second one is concerned with the pursuance of the domestic and foreign policies for the survival of their countries while they occupied the throne. In doing so, they made efforts to modernize their countries, conducted the diplomatic policies, and also signed the treaties with the western nations. It is no exaggeration to state that the results show that King Mongkut achieved an outstanding success. King Chulalongkorn who succeeded him on the throne continued to conduct the same foreign policy as his august father and therefore he successfully maintained the national independence. About the same time, King Thibaw, one of King Mindon's sons, failed miserably in preserving the independence of Burma, obviously due to his abandonment of King Mindon's foreign policy, while the Emperor Tuduc himself was responsible for the loss of Annamese independence.

กติกกรรมประกาศ

ในการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนได้รับความกรุณาจาก ศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ อาจารย์ผู้ควบคุมการวิจัย ซึ่งได้ให้คำปรึกษาตั้งแต่การเลือกหัวข้อวิทยานิพนธ์ ทั้งยังแนะนำตลอดจนกรุณาให้ยืมหนังสือแก่ผู้เขียน ตรวจสอบและแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ให้ ผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้งในความเอาใจใส่ของอาจารย์อย่างมาก และขอระลึกในพระคุณของ อาจารย์ไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญศรี คุ้ม และ รองศาสตราจารย์จิตมา พิทักษ์ไพรวรรณ ที่ได้กรุณาตรวจทานและแก้ไขข้อผิดพลาดต่าง ๆ ของวิทยานิพนธ์ให้ถูกต้อง นอกจากนี้ผู้เขียนขอขอบพระคุณอาจารย์ทั้งสองท่านที่ได้กรุณาให้ความช่วยเหลือ และให้ คำแนะนำเมื่อผู้เขียนเดินทางไปคนควา เอกสารที่ประเทศสิงคโปร์

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ หอกรมคำรุง- ราชานุภาพ และสยามสมาคม ที่ได้ให้ความร่วมมือ และอำนวยความสะดวกในการค้นคว้า ตลอดจนการคัดลอกเอกสารให้แก่ผู้เขียน

นอกจากนี้ผู้เขียนขอขอบคุณพี่ ๆ เพื่อน ๆ และอาจารย์ผู้ร่วมงานของผู้เขียน ที่มี ความหวังใคอย่ให้กำลังใจจนกระทั่งวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้

อนึ่ง บุคคลที่ผู้เขียนจะต้องกล่าวนามถึงเป็นอย่างยิ่ง คือ คุณแม่ ผู้เขียนขอกราบ ขอบพระคุณที่ให้ความเมตตา เสียสละกำลังทรัพย์ตั้งแต่เริ่มการศึกษาจนวิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จเป็นรูปเล่มได้ในที่สุด

สุวรรณา สัจจวิวัฒธรรม

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
กิตติกรรมประกาศ	ช
รายการภาพและแผนที่ประกอบ	ญ
บทนำ	ฉ
บทที่	
1. กฎมหังทางค้ำานประวัติศาสตร์ของประเทศไทย พม่า และฉวน	1
2. การเตรียมพระองค์ก่อนเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ	63
3. บทบาทของประเทศไทยอังกฤษและฝรั่งเศสในประเทศไทย พม่า และฉวน	108
4. การแก้ไขปรับปรุงประเทศไทย พม่า และฉวนให้ทันสมัย ...	199
5. การดำเนินนโยบายต่างประเทศของประเทศไทย พม่า และฉวน	251
บทสรุป	305
บรรณานุกรม	313
ภาคผนวก	332
ประวัติการศึกษา	369

รายการภาพและแผนที่ประกอบ

	หน้า
1. แผนที่ประเทศไทย	1 ก.
2. พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	19 ก.
3. ตารางพระราชวงศ์จักรี	19 ข.
4. แผนที่เทศพม่า	24 ก.
5. พระบรมฉายาลักษณ์พระเจ้ามินดง	41 ก.
6. ตารางราชวงศ์อลองพญา	41 ข.
7. แผนที่เทศญวน	45 ก.
8. พระบรมฉายาลักษณ์จักรพรรดิคือคิก	58 ก.
9. ตารางราชวงศ์เหงียน	58 ข.
10. ลายพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	72 ก.
11. ภาพการเสด็จออกรับทูตชาวต่างประเทศในรัชกาลพระเจ้ามินดง	259 ก.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทนำ

ในสมัยจักรวรรดินิยม ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสซึ่งเป็นมหาอำนาจที่สำคัญของโลก ไคแข่งขันกันแสวงหาอาณานิคม ทั้งประเทศไทย พม่า และญวนต่างได้รับความกระทบกระเทือนจากการขยายตัวของประเทศมหาอำนาจทั้งสอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งประเทศไทย พระเจ้านมดิ่งแห่งพม่า และจักรพรรดิคือคึกแห่งญวน ซึ่งผลปรากฏว่าในที่สุดประเทศพม่า ในสมัยพระเจ้าธีบอครองตกเป็นอาณานิคมของประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2428 (ค.ศ. 1885) และประเทศญวนตกเป็นอาณานิคมของประเทศไทย เมื่อสิ้นรัชกาลจักรพรรดิคือคึกใน พ.ศ. 2426 (ค.ศ. 1883)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้านมดิ่ง และจักรพรรดิคือคึก ทรงครองราชสมบัติอยู่ในสมัยเดียวกัน ถึงแม้ว่าการสูญเสียเอกราชของประเทศพม่าและญวนจะมีไคเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้านมดิ่งและจักรพรรดิคือคึก แต่เหตุการณ์อันสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์อันเนื่องมาจากการดำเนินพระราชโบายทั้งภายในประเทศและต่างประเทศของพระองค์ทวย

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้จะไคศึกษาถึงนโยบายการแสวงหาอาณานิคมของประเทศไทย อังกฤษและฝรั่งเศส ตลอดจนศึกษาเป็นเชิงเปรียบเทียบถึงพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้านมดิ่ง และจักรพรรดิคือคึก ในการขำรงรักษาไว้ซึ่งเอกราชของประเทศ โดยยึดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นหลัก แล้วนำพระเจ้านมดิ่งและจักรพรรดิคือคึกมาเปรียบเทียบ

ขอบเขตของการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้แบ่งออกเป็น 5 บท และบทสรุป 1 บท โดยมีเค้าโครงสังเขปของแกละบทดังต่อไปนี้

บทที่ 1 กล่าวถึงภูมิหลังทางคำนประวัติศาสตร์ของประเทศไทย พม่า และญวน เริ่มตั้งแต่การสถาปนาราชวงศ์จักรี ราชวงศ์อลองพญา และราชวงศ์เหงียน อันเป็นพระ-

ราชวงศ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าน้องยาญ และจักรพรรดิคือคิก จนถึงพระราชประวัติของพระมหากษัตริย์ทั้งสามพระองค์

ในบทนี้ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในแต่ละประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความสัมพันธ์กับประเทศมหาอำนาจตะวันตก เป็นการวางพื้นฐานความเข้าใจเกี่ยวกับภัยจากมหาอำนาจตะวันตกที่กำลังคุกคามประเทศไทย พม่า และญวน

บทที่ 2 กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าน้องยาญ และจักรพรรดิคือคิก ในสมัยที่ยังมิได้ครองราชสมบัติ เพื่อศึกษาว่าพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ทรงเหมาะสมต่อตำแหน่งพระมหากษัตริย์ และทรงพร้อมที่จะเผชิญสถานการณ์ที่กำลังเป็นอยู่ในขณะนั้นหรือไม่ โดยจะพิจารณาจากพื้นฐานการศึกษา การตระหนักถึงภัยจากประเทศมหาอำนาจตะวันตก และประสบการณ์ที่ทรงได้รับก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์

บทที่ 3 กล่าวถึงบทบาทของประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสที่เข้ามามีอำนาจเหนือประเทศไทย พม่า และญวน ในบทนี้ แรกเริ่มทีเดียว เป็นการศึกษาถึงนโยบายลัทธิจักรวรรดินิยมของประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสในทวีปเอเชีย แยกเป็นประเด็นว่า สิ่งจูงใจในการแสวงหาอาณานิคมมีสาเหตุทางด้านการค้า ทางด้านการเมือง หรือทางศาสนา ตลอดจนจะได้อ้างถึงการสร้างอำนาจของประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสในประเทศไทย พม่า และญวน โดยนำสิ่งจูงใจของแต่ละสาเหตุมาประกอบการพิจารณา

นอกจากนี้ยังพิจารณาถึงความพยายามของประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสในการเข้าครอบครองเส้นทางในพม่าและญวน ซึ่งเป็นหนทางไปสู่สมรภูมิตะยานานในประเศจีนภาคใต้ อันเป็นจุดล่อแหลมต่อเอกราชของประเทศพม่าและญวน ซึ่งประเทศไทยอยู่นอกเหนือความสนใจ เพราะว่าสภาพภูมิศาสตร์ของประเทศไม่อำนวยให้

บทที่ 4 เป็นเรื่องของกรดินรนเพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตยของประเทศไทย ประเทศมหาอำนาจตะวันตกมีข้ออ้างในการเข้ามามีอิทธิพลเหนือ การโคตบการขยายตัวของมหาอำนาจตะวันตกนี้ อาจดำเนินด้วยการแก้ไขปรับปรุงกิจการภายในประเทศไทยทันสมัยทัดเทียมกับอารยประเทศ ซึ่งได้แก่ การปรับปรุงทางการเมือง การเศรษฐกิจ

การสังคัม และชนบทรรมนิยมประเพณี โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับชาวตะวันตก และการป้องกันประเทศ

บทที่ 5 เป็นการดำเนินนโยบายต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้านิคม และจักรพรรดิคือคึก เพื่อดำรงความเป็นเอกราชของประเทศ โดยจะชี้ถึงท่าทีพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ทรงปฏิบัติต่อประเทศมหาอำนาจตะวันตก ว่าทรงดำเนินพระราชโบายผ่อนปรนหรือแข็งกร้าว การที่พระมหากษัตริย์ทรงลงนามในสนธิสัญญากับประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส และนานาประเทศใหม่อย่างไรต่อประเทศของพระองค์ นอกจากนี้ความพยายามของพระองค์ที่จะให้ประเทศมหาอำนาจตะวันตกยอมรับความเป็นเอกราชของประเทศพระองค์ บรรลุผลมากน้อยเพียงใด

บทสรุป เป็นการสรุปและวิเคราะห์เปรียบเทียบสาเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประสบผลสำเร็จในการรักษาเอกราชของประเทศไว้ได้ แต่พระเจ้านิคมและจักรพรรดิคือคึกกลับดำเนินพระราชโบายที่เป็นความเป็นความตายต่อเอกราชของประเทศมากขึ้น จนกระทั่งเมื่อสิ้นสมัยพระเจ้านิคมและจักรพรรดิคือคึก ประเทศพม่าและญวนตองตกเป็นอาณานิคมของประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสตามลำดับ

ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ได้มีขอบเขตจำกัดเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับประเทศไทย หากแต่ได้ขยายวงกว้างออกไปถึงประเทศพม่าและญวน ซึ่งเป็นประเทศสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในสมัยที่ลัทธิจักรวรรดินิยมกำลังแผ่ขยายจากประเทศอินเดียไปยังดินแดนส่วนอื่นของทวีปเอเชีย สิ่งที่น่าสนใจอยู่ที่ว่า ประเทศไทย พม่า และญวนในราชวงศ์จักรี ราชวงศ์อลองพญา และราชวงศ์เหงียน พันธุ์ความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศในระยะเวลาเดียวกัน แต่ประเทศพม่าและญวนไม่สามารถรักษาเอกราชของประเทศได้ สาเหตุประการหนึ่งมาจากการดำเนินพระราชโบายของพระมหากษัตริย์ในแต่ละประเทศ ซึ่งจะเป็นบทเรียนในการดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศมหาอำนาจของประเทศที่ขาดอำนาจตรงกับมหาอำนาจ ดังจะเห็นได้จากความพยายามของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการดำเนิน

นโยบายทางการทูตและการปรับปรุงประเทศสืบต่อจากสมเด็จพระราชบิดา ในขณะที่ประเทศที่อยู่แคว้นสยามไทยของสุญญเสียดเอกราชโดยสิ้นเชิง

วิธีดำเนินการวิจัย

การค้นคว้าและหาข้อมูลเพื่อประกอบการศึกษา ได้จากหลักฐานจำแนกประเภทออกได้เป็น 2 ประเภท คือ เอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources)

เอกสารชั้นต้น ได้ทำการค้นคว้าจาก

1. หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร เป็นเอกสารประเภทตัวเขียนในสมุดคำ ตั้งแต่มัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีบางเล่มกล่าวถึงประเทศพม่าและญวน เช่น รายงานสงครามระหว่างพม่ากับอังกฤษ และคำให้การเกี่ยวกับประเทศญวนในสมัยจักรพรรดิคือติก เป็นต้น

นอกจากนี้ ที่ห้องเอเชีย ยังมีหนังสือโต้ตอบระหว่าง ลอร์ดคัลคูลี (Lord Dalhousie) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำอินเดีย ถึง เซอร์ อาร์เธอร์ แพร์ (Sir Arthur Phayre) ขาดหลวงอังกฤษประจำแคว้นหงสาวดี (พะโค) ซึ่งศาสตราจารย์ คี.จี.อี. ฮอลล์ (D.G.E. Hall) ได้รวบรวมไว้ นับเป็นเอกสารชั้นต้นที่เกี่ยวกับพม่า

2. หอสมุดสยามสมาคม มีบันทึกรายงานการเจรจาขอทำสนธิสัญญากับพระเจ้ามินดงของอังกฤษใน พ.ศ. 2398 (ค.ศ. 1855) ซึ่งนายเฮนรี ยูล (Henry Yule) เลขาธิการทูตเป็นฉบับที่พิมพ์ไว้ รวมทั้งบันทึกความทรงจำของ เซอร์ อาร์เธอร์ แพร์ หัวหน้าคณะทูตในหนังสือเล่มเดียวกัน

นอกจากนี้ หอสมุดสยามสมาคม ยังเป็นแหล่งค้นคว้าเกี่ยวกับสนธิสัญญาที่ประเทศญวนทำกับฝรั่งเศส และพระราชกฤษฎีกาที่จักรพรรดิฉุนทรงประกาศบังคับใช้

3. หอสมุดแห่งชาติสิงคโปร์ ประเทศสิงคโปร์ มีไมโครฟิล์มหนังสือพิมพ์ Straits Times and Singapore Journal of Commerce ซึ่งรายงานเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 - 4 ทำให้ทราบความคิดเห็นของฝ่ายอังกฤษที่มีต่อไทย

เอกสารชั้นรอง ค้นคว้าจากแหล่งต่าง ๆ ดังนี้

1. หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
2. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร ในแฟ้ม ร.5 ต 2 จ/176 มีหนังสือที่ชาวฝรั่งเศสแต่งมาถวายรัชกาลที่ 5 ชื่อ "Histoire de l'Établissement du Protectorat Français au Cambodge" แนบอยู่ด้วย
3. หอกรมคำทรงราชูปถัมภ์ กรมศิลปากร
4. หอสมุดมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้แก่ หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และหอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
5. หอสมุดสยามสมาคม มีหนังสือและวารสารที่เกี่ยวกับประเทศไทย พม่า และญวน ทั้งเก่าและใหม่เป็นจำนวนมาก
6. หอสมุดมหาวิทยาลัยสิงคโปร์ มีหนังสือและวารสารที่ไม่ปรากฏในประเทศไทย เช่น หนังสือของ Georges Maspéro วารสาร "Pacific Affairs," "T'oung-pao" เป็นต้น
7. สถาบันเอเชียอาคเนย์ศึกษา (Institute of Southeast Asia Studies) ประเทศสิงคโปร์
8. หอสมุดแห่งชาติสิงคโปร์ นอกจากจะมีหนังสือพิมพ์ Straits Times แล้วยังมีวารสารที่หายาก คือ "The Far Eastern Quarterly" ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศฝรั่งเศสกับไทย ประเทศฝรั่งเศสกับญวน และประเทศฝรั่งเศสกับเขมร
9. หอสมุดมหาวิทยาลัยมลาया ประเทศมาเลเซีย ได้ค้นคว้าวารสารที่หายาก คือ "The Journal of Modern History"

ปัญหาในการท้าววิจัย

เนื่องด้วยวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความเกี่ยวข้องกับประเทศพม่าและญวน ซึ่งมีความสำคัญมากเท่า ๆ กับประเทศไทย ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยเอกสารชั้นต้น

จากฝ่ายพม่าและญวนประกอบการวิจัยด้วย แต่ทำความลำบากใจให้แก่ผู้เขียนเป็นอย่างมาก เนื่องจากในการค้นหาข้อมูลทางคานพม่าและญวน แทบจะไม่สามารถหาเอกสารชั้นต้นใด คอยอุปสรรคทางคานภาษาและสถานที่ทำการคนควา นับเป็นข้อบกพร่องฉกรรจ์ สำหรับการวิจัยที่สมบูรณ์ ผู้เขียนเคยได้รับความอนุเคราะห์จากชาวไทยใหญ่คนหนึ่ง (ปัจจุบันได้อินสัญชาติเป็นไทยแล้ว) ในการแปลเอกสารภาษาพม่า ซึ่งได้มาจากหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าเอกสารดังกล่าวเป็นเพียงพงศาวดารพม่า ซึ่งรวบรวมจากเอกสารชั้นรองมาอีกต่อหนึ่ง จึงไม่สามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยใด ๆ อย่างเป็นที่พอใจได้ ผู้เขียนพยายามค้นหาหลักฐานที่ชาวพม่าและญวนเขียนไว้เป็นภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสใหม่มากที่สุด เพราะอย่างน้อยที่สุดท่านเหล่านั้นย่อมอ่านเอกสารชั้นต้นที่เป็นภาษาพื้นเมืองของตนมาแล้ว

อีกประการหนึ่ง หลักฐานต่าง ๆ ที่ได้มาส่วนใหญ่เป็นหลักฐานทางฝ่ายไทย ทำให้การเปรียบเทียบตามหัวข้อวิทยานิพนธ์อาจจะไม่ชัดเจน และดูเหมือนว่าเป็นการเอนเอียงเข้าข้างไทย แต่ผู้เขียนพยายามรักษาคความเป็นกลางให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และทำการวิเคราะห์ข้อมูลเท่าที่หลักฐานจะอำนวยให้ และใช้วิธีเอาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นหลักใหญ่ แลวนำพระเจ้านิคมวงศ์กับจักรพรรดิคือคึกมาเปรียบเทียบ ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่า การขยายแนวทางวิทยานิพนธ์มาทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะเป็นการกระตุ้นให้มีผู้สนใจศึกษาและค้นคว้าเรื่องเหล่านี้มากขึ้นในอนาคต.

หมายเหตุ

คำย่อที่ใช้ในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ได้แก่

JSS หมายถึง The Journal of Siam Society

JBRS หมายถึง The Journal of the Burmese Research Society

FEQ หมายถึง Far Eastern Quarterley